

добробут населення, культуру та здоров'я нації, інноваційний розвиток підприємств, інтелектуальну власність, а також мотиваційні чинники (високий і достойний рівень заробітної плати, належні умови праці, соціально-психологічний клімат в колективі) (7).

Мотиваційний механізм поряд з матеріальними, стверджує Л. Нодмак, повинен включати також моральні методи і заходи мотивування, які передбачають: надання можливостей підвищення кваліфікації, посадове просування спеціаліста, забезпечення гарантії зайнятості, певну свободу у виконанні функцій чи завдань працівника, змістовну працю, участь у прийнятті рішень на більш високих щаблях управління тощо (8).

Важливу роль у формуванні інтелектуального потенціалу регіону відіграють: законодавче та нормативне забезпечення розвитку території, соціальна політика держави, інноваційна підтримка регіону.

Висновки та пропозиції. Інтелектуальний потенціал регіону як необхідна передумова регіонального розвитку формується під впливом системи чинників: глобального, регіонального та локального рівнів. Серед них виділяються: суспільно-географічне положення, економічні, демографічні, регуляторна політика, природні, економічні. Детальне вивчення характеру їх впливу на формування інтелектуального потенціалу дозволить обґрунтувати стратегію ефективного його використання.

Використані джерела:

1. Прошак В. Інтелектуальний потенціал України в умовах ринкової трансформації економіки. Автореферат канд. дис. Л., 2002 – 22 с.
2. Сіренко О. Підходи до оцінки інтелектуального потенціалу як складника інноваційного розвитку // Менеджмент та підприємництво України: етапи становлення і проблеми розвитку. Л., Львів. Політехніка, 2008, – с. 312-317.
3. Грінка Л., Сидорчук О. Інноваційний потенціал: основа розробки стратегії розвитку підприємства // www.pusnaura.com/6/10_80470.doc.htm.
4. Мельниченко О. Інтелектуальний потенціал України та його розвиток // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє, вип. 14-15, с. 143-148.
5. Бенюска Л. Інноваційний потенціал регіону та умови його реалізації / www.hluv.gov.ua/portal/soc///8///5.pdf.
6. Махомет Ю. Місце інтелектуального потенціалу у суспільно-економічній системі регіону // Економічні науки, вип. 8(31), частина 2, Луцьк, 2011, с. 54-66.
7. Дорош Ю., Гулько Л. Теоретичні аспекти інвестиційного потенціалу підприємства в Україні // Вісник Хмельницького національного університету, 2010, №6, т. 4, с. 287-290.
8. Ноджак Л. Демографічні та соціально-економічні чинники формування і використання інтелектуального потенціалу за ринкових перетворень. Автор. дис. Львів, 2003, с. 20.

УДК 911.3

Олійник С.Л.

САМООРГАНІЗАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ СИСТЕМІ

Розглядається суспільство як складна соціальна система з структурно організованою цілісністю, яку утворюють різні елементи, компоненти, підрозділи. Основним сучасним механізмом та засобом для оптимізації та підтримання сталого функціонування суспільної системи є самоорганізація населення, що дозволяє

суспільству гармонічно і динамічно розвиватись в умовах швидких соціально – економічних змін

Ключові слова: самоорганізація населення, соціальна система, сталий розвиток.

Рассматривается общество как сложная социальная система со структурно организованной целостностью, которую образуют различные элементы, компоненты, подразделения. Основным современным механизмом и средством для оптимизации и поддержания устойчивого функционирования общественной системы является самоорганизация населения, что позволяет обществу гармонично и динамично развиваться в условиях быстрых социально - экономических изменений

Ключевые слова: самоорганизация населения, социальная система, устойчивое развитие.

Society as difficult social system with difficult structure which various elements form, components, divisions is considered. The main modern mechanism and means for optimization and maintenance of steady functioning of public system is population self-organization,

Key words: population self-organization, social system, sustainable development.

В контексті глобалізації та соціально – економічних змін які відбулися в суспільстві останні сто років набрав великих масштабів свого розвитку процес самоорганізації, який показав, що людина як елемент суспільства щоденно зіштовхується, інтуїтивно відчуває, в тій чи іншій мірі бере участь в багатосторонності прояву самоорганізації, що веде до підвищення рівня розвитку громадського суспільства та підвищення рівня якості життя. Сучасні тенденції розвитку світового суспільства сприяють дослідженню процесу самоорганізації населення в напрямку системного підходу. Самоорганізація населення це – свідомий процес спрямований на розвиток системи в якій він існує і досягається не управлінням із центру, а регулярністю у взаємовідносинах між складовими елементами. У своєму загальному понятті самоорганізація є діяльністю в системі, будь – то біологічна, фізична чи соціальна системи, яка передбачає можливість дії інших, ще не пізнаних наукою механізмів.

Система – це множина компонентів з відношенням і зв'язками між ними, які утворюють певну цілісність.[4].

Система є цілісним утворенням в процесі утворення, функціонування, взаємодії елементів якого виникають нові системні властивості. Таким чином в якості базових ознак системи можна виділити наявність структурних елементів і функціональних зв'язків між ними і навколишнім середовищем, а в якості основних системоутворюючих принципів, в контексті самоорганізації, можна виділити: *цілісності системи*, що охоплює внутрішні та зовнішні процеси, що відбуваються в системі, а також зв'язки і взаємозв'язки всіх елементів; *територіальності* – вбачає раціональну територіальну впорядкованість усіх компонентів системи; *комплексності та пропорційності* – передбачає відтворення та використання, співіснування та розміщення всіх ресурсів, об'єктів господарства, послуг для успішного функціонування системи; *поліпшення соціальних умов* – в основі людина з її потребами, інтересами та можливостями; *перспективності* – діяльність елементів системи має

враховувати можливі позитивні та негативні наслідки в майбутньому, прогнозувати і планувати можливі тенденції; *історизму* – розгляд всіх явища та процесів в динаміці (в часі), використання попереднього досвід.

Найбільшою системою сучасності є суспільство, яке взяло принцип самоорганізації для свого функціонування та покращення умов функціонування, і відповідає умовам процесу самоорганізації.

Людське суспільство можна розглядати як організовану екобіогеотехносоціосистему, історично штучно розділену на соціально – територіальні системи (країни, штати, райони, міста, села, територіальні громади, спільноти) і виробничу сферу, що орієнтована на покращення сфери існування суспільства.

Суспільство є неоднорідним в силу різноманітних обставин, економічного, соціального, політичного характеру і ділиться на різні групи населення, що об'єднуються єдністю ідей, інтересів та цілей, що є підґрунтям для соціальної самоорганізації.

На сьогоднішній день під суспільством зазвичай розуміють об'єднання людей, що характеризується:

- 1) спільною територією, яка становить основу соціального простору, в якому проживають, взаємодіють, формують і розвивають взаємозв'язки члени суспільства;
- 2) загальноприйнятою системою норм і цінностей, системою культури, що є основою зв'язків між людьми. Завдяки цьому суспільство має велику інтегруючу силу. Воно соціалізує кожну людину, кожне покоління людей, підпорядковуючи їхню поведінку чинним нормам;
- 3) саморозвитком, самодостатністю, саморегуляцією. Тобто має здатність підтримувати й постійно відновлювати високу інтенсивність внутрішніх взаємозв'язків, забезпечувати стійкість соціальних утворень;
- 4) автономністю, суспільство здатне без втручання зовнішніх сил створити для людей такі форми організації та умови їх життя, які необхідні для задоволення їхніх потреб, їхнього самоствердження та самореалізації. Наявність вище зазначених елементів дає змогу трактувати суспільство як певну *соціальну систему* — цілісне утворення, основними елементами якого є люди, їх зв'язки, взаємодії та взаємовідносини, соціальні інститути та організації, соціальні групи та спільноти, норми і цінності. Самоорганізація в соціальних системах докорінно відрізняється від самоорганізації в природних системах, оскільки головною відмінною рисою суспільства є наявність людини із свідомістю і відповідно з можливістю свідомо і ціленаправлено діяти.

Соціальні системи можна умовно підрозділити на три види:

- соціально-політичні (політичні партії, громадські рухи, урядові угруповання і т. ін., об'єднання),
- соціально-культурні (наукові, творчі і т. ін.),

- соціально-економічні (суспільне виробництво, галузі економіки, організації, підприємства і т. ін).

Сучасні форми самоорганізації суспільства, важко віднести до раніше визначених видів соціальних систем, в більшій мірі вони створюють новий вид, який об'єднує в собі певні риси уже існуючих систем, про те більш спрямований на різносторонній розвиток усіх елементів системи. Ефект самоорганізації системи здійснюється двома механізмами. Перший – досягається за допомогою неформального співробітництва, несанкціонованої діяльності, другий – досягається за допомогою чітко визначеної цілі і ціленаправленими, чітко організованими діями. Головною дійовою особою усіх видів систем є індивід, що виконує в межах даної системи певну соціальну роль, а в сучасній інтерпретації, це їх сукупність, що утворює спільноту або територіальну громаду, на основі принципу територіальності. *Територіальна громада* – спільнота мешканців, жителів населених пунктів (сіл, селищ, міст), об'єднана загальними інтересами власного життєзабезпечення, самостійного, в межах законів, вирішення питань місцевого значення як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування. Територіальні громади створюються на рівні сіл, селищ, міст, районів у містах. Територіальні громади розглядаються як ресурс регіонального розвитку та управління, як джерело цілей місцевого самоуправління(самоврядування), як суб'єкт розвитку соціального середовища і основа самоорганізації населення.

Спільноти, що утворились на основі соціальних груп та територіальних громад для вирішення загальних проблем є потенційною можливістю прояву самоорганізації. Такі об'єднання можуть ставити перед собою цілі і мобілізувати свої ресурси для їх досягнення, тобто служать джерелом розвитку територіальних громад і територій на яких вони проживають. *Самоорганізація громад* (соціальна мобілізація, місцева ініціатива) – це перший крок на шляху до розвитку території і потенціалу людей, що проживають на цій території. Це систематичний підхід, який включає в себе основні принципи залучення та участь громадян в процесі, прозорість, підзвітність і демонстрація на рівні громади.

Самоорганізація виникає на декількох рівнях: локальному або індивідуальному, регіональному і національному:

- *локальний рівень* – сукупність природно і соціально надбаних особливості волі та інтелекту, мотивів поведінки, упорядкованість діяльності та поведінки для покращення сфери існування індивіда.
- *регіональний рівень* – процес утворення малих неформальних груп, мінісоціумів, основою яких є соціальна взаємодія і міжособистісна комунікація з метою реалізації головних громадянських, соціальних, побутових потреб.
- *національний рівень* – фізичний і соціальний простір в якому здійснює життєдіяльність населення, реалізує фізіологічні, побутові, рекреаційні, побутові потреби людей, формуються життєві, поведінкові, соціо-культурні, економічні характеристики сімей,

соціальних груп, складаються побутові, соціально – економічні та культурні традиції цінності і норми життя, на основі самоорганізації населення.

В соціальній системі науковцями розглядаються декілька видів самоорганізації: найстарішими видами самоорганізації є демографічна, неформальні види самоорганізації, трудова, територіальна самоорганізація, найбільш сучасною та вживаною суспільством є суспільна самоорганізація населення.

Найперші спроби самоорганізації населення мали вигляд сучасного процесу організації і характеризувались створенням однорідних статичних структур. Форми організації відрізняються від форм самоорганізації насамперед тим, що «в межах самоорганізації відповідна організація досягається завдяки внутрішнім факторам і відбувається ніби сама по собі, організацію завжди хтось або щось здійснює або направляє».

В більшості випадків перші форми самоорганізації мали вигляд поселень, об'єднань, спільнот і були двох видів самоорганізації – біологічної та соціальної.

Перша, зумовлена генетичною програмою розвитку й автоматично забезпечує розвиток індивіда. Первинна соціальна самоорганізація здобувається упродовж життя під впливом соціального середовища, системи виховання, предметно-практичної та особистісно-рольової діяльності людини. Соціальна самоорганізація передбачає процес самопізнання, самовизначення, саморозвитку та самореалізації. Вона має вирішальний вплив на формування світогляду й морально-етичних переконань, на практичний вияв громадянських почуттів.

На різних етапах історичного розвитку суспільство характеризувалось тими чи іншими демографічними змінами своєї чисельності та структури, що породжувало виникнення явища демографічної самоорганізації

В бурхливий період розвитку суспільства, більша частина населення світу стикнулася з проблемами відтворення населення. Процес відтворення населення завжди відбувається на підставі демографічної самоорганізації населення, яка забезпечує додержання демографічної рівноваги, де людина поводить себе керуючись культурними нормами, у результаті чого, відбувається саморегуляція розмноження людей, яка впродовж достатньо тривалого часу забезпечує підтримання об'єктивно необхідної рівноваги суспільства.

Демографічна самоорганізація розглядає демографічні процеси в рамках теорії самоорганізації, пояснюючи поведінку людей – мотиви, від чого вони залежать, територіальне поширення самоорганізаційних явищ, які можливості їх регулювання та створення напрямків виправлення. Проте в демографічних процесах самоорганізація виявила себе як в позитивному, так і негативному напрямках.

Створення програм та участь у їх діяльності, для покращення демографічної ситуації, утворення різноманітних самоорганізованих форм

для вирішення проблем громадян стало позитивною стороною самоорганізації, а негативна сторона проявилась у вигляді протестів, мітингів, пікетувань, демонстрацій, об'єднання для заперечення певних явищ, поодинокі соціально негативні дії індивідів.

Неформальні види самоорганізації – це неформальні об'єднання населення, що утворюються на основі виробничих стосунків, дружніх відносин, професійного вміння, знайомств, за національним походженням, релігійними віруваннями та іншими суспільними інтересами. Такі неформальні форми самоорганізації створюються в усіх сферах діяльності людини і доповнюють офіційну структуру форм самоорганізації населення та владних структур. *Трудова самоорганізація* – це явище, що характеризується об'єднанням та діяльністю населення для вирішення проблем зайнятості населення та подолання кризи ринку праці із залученням органів влади та сфери бізнесу. Доцільно виділити три види трудової самоорганізації - *біологічну, особистісну та професійну*. Перша зумовлена генетичною програмою, що закладена в людині природою; друга – впливом соціального середовища, освітніх систем, предметно-практичної та особистісно-рольової діяльності; третя – цілеспрямованістю, активністю, обґрунтованістю мотивації й спланованістю праці, котра вимагає самостійності й швидкості ухвалення рішень, здатності адекватно оцінювати їхні наслідки та високого рівня професійної відповідальності

Територіальна самоорганізація – це місцеве самоврядування громадян України для самостійного вирішення безпосередньо або через органи, які вони обирають, усіх питань місцевого життя в межах Конституції України, законів України та власної фінансово-економічної бази. *Територіальна самоорганізація населення* в соціально – економічній географії виступає, як результат взаємодії людей, один з одним та з територією на якій вони проживають.

Формами територіальної самоорганізації громадян є громадські комітети і ради мікрорайонів, житлових комплексів, будинків, вуличні, квартальні, дільничні, селищні, сільські комітети і форми безпосереднього волевиявлення населення – місцеві референдуми, загальні збори (сходи) громадян. Форми територіальної самоорганізації громадян - складова частина системи місцевого самоврядування.

Суспільна самоорганізація населення – цілеспрямований, динамічний процес прийняття населенням рішень, що дозволяють зробити оптимальний вибір з великої кількості рішень та дій, провести відповідне коригування руху проекту досягнення суспільно важливих цілей. [3]

Соціальна самоорганізація населення є результатом самовиробництва стійких структур культурних традицій, колективної ідентичності, соціального порядку.

Соціальна самоорганізація – це закладений в природу механізм індивідуального і колективного спонтанного реагування діями на зміни в соціальному середовищі. Щось спонтанно трапилось в родині, на вулиці,

місті, регіоні, країні і це «щось» входить в інтереси кожного, несучи потенційну загрозу стійкому біологічному (їжа, тепло, соціальні послуги) та соціальному (культура, цінності) існуванню людини або групи людей. Люди реагують, об'єднуються, діють – ось девіз самоорганізації населення. [3] Результатом соціальної самоорганізації є покращення здоров'я населення, покращення статусу і інвестиційної привабливості території, отримання неформальних джерел інформації, краща організація праці, підвищення рівня заробітної плати та отримання соціальних послуг.

Процес самоорганізації в суспільстві є характерним і неминучим сучасним явищем розвитку як для однієї особистості, так і для груп населення в цілому. Найкращим показником результативності діяльності населення в рамках самоорганізації є ефективність, що має різноманітні види прояву: організаційна, економічна, соціальна, технологічна, психологічна, політична, етична, екологічна, правова. Кількісно, можна оцінити тільки економічну результативність, а інші види, не менш важливі – якісно, в мірі того які виникають потреби населення та інтереси в самоорганізації. Загальноприйнятою формулою ефективності є відношення результату до затрат.

Організаційна ефективність – пов'язана з реалізацією потреб населення в самоорганізації життя і безпеки, управління, стабільності і порядку. *Соціальна ефективність* – культурна ефективність – реалізує потребу в людини в інформації, знаннях, творчій роботі, самовираженні, спілкуванні, відпочинку.

Технологічна ефективність – пов'язана з досягненням кращих результатів в техніці безпеки, продуктивності праці.

Психологічна ефективність – реалізує потреби людини в любові, родині, спілкуванні і вільному часі.

Правова ефективність – реалізує потреби людини в безпеці, порядку, стабільності.

Екологічна ефективність – реалізує потреби та інтереси людини в екологічній безпеці, здоров'ї, організації стійкого розвитку життя, фізіологічні потреби.

Політична ефективність – реалізує потреби людини у вірі, патріотизмі, самовиявленні і самовираженні, управлінні.

Сьогодні самоорганізація населення – двигун прогресу вирішення побутових та соціальних проблем на локальному рівні, що характеризується виникненням, взаємодією, взаємосприянням динамічних об'єктів, вже більш складних в інформаційному смислі, ніж елементи середовища в якому вони виникли. Самоорганізація, що ініційована самим населенням, забезпечує розвиток громадського суспільства. Вміння населення самостійно обговорювати, спільно приймати рішення, що узгоджені для спільного блага, а також планувати та досягати реалізації своїх рішень – все це є унікальним соціальним капіталом, що формує громадське суспільство. Самоорганізація населення, як елемент ефективного залучення громадян, в процес обговорення місцевого

розвитку, планування, ухвалення рішень з ухвалення актуальних питань, моніторингу, виконання рішень є ключовою характеристикою демократизації системи суспільства на усіх її рівнях і є основою розвитку громадського суспільства в цілому.

Використані джерела:

1. Герасимчук А. Соціологія : Навчальний посібник/ Андрій Герасимчук, Юрій Палеха, Оксана Шиян.; Ред. В. Я. Пипченко, Н. М. Труш. -3-є вид., вип. й доп.. -К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2003. -245 с.
2. Капустин, В. С. Введение в теорию социальной самоорганизации / В. С. Капустин. - М. : РАГС, 2003.
3. Основы социальной самоорганизации населения : учеб.-метод. комплекс для студентов по специальности «Государственное и муниципальное управление» / сост. Н. М. Филиппова, И. Ш. Рысаев, Р. Н. Сулейманов. – Уфа: БАГСУ, 2008. - 75 с.
4. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії: Навч. посібник. – К.: Вища школа., 1996.-231

УДК 911.3

Брайчевський Ю.С.

ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛЯРИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У ЗАРУБІЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У роботі пропонується огляд зарубіжних публікацій щодо регіональної поляризації суспільно-політичного розвитку України, зокрема чинників формування електоральних розломів, і проводиться порівняння із проблематикою вітчизняних електорально-географічних досліджень.

Ключові слова: регіональна поляризація, електоральний розлом.

В работе предлагается обзор зарубежных публикаций касательно региональной поляризации общественно-политического развития Украины, в частности факторов формирования электоральных разломов, и проводится сравнение с проблематикой отечественных электорально-географических исследований.

Ключевые слова: региональная поляризация, электоральный разлом.

The article offers an overview of international publications on polarization of socio-political development in Ukraine, particularly on electoral cleavages factors, and compares discussion themes with those of domestic research.

Key words: regional polarization, electoral cleavage.

Проблеми просторової структуризації політичного життя в Україні привертають увагу цілого ряду дослідників як в Україні, так і за кордоном. Інтерес до електоральної географії України обумовлений не лише практичним значенням прогностичної функції електоральної географії та можливостями брати активну участь у ході політичної боротьби, але і специфікою соціально-географічних процесів, що відбуваються на теренах нашої держави. Україна перебуває на початковій стадії формування демократичних інститутів, зокрема інституту вільних виборів, громадянського суспільства, правової держави тощо. Цей процес ускладнюється паралельним формуванням національної та громадянської ідентичності в Україні. Несформованість загальнонаціональної